

Racek, Jan

Úvodem

In: Racek, Jan. *Kryštof Harant z Polžic a jeho doba. I. díl, Doba, prostředí a situace*. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1970, pp. 9-25

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120317>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Ú V O D E M

Výrazná a osobitá postava pozdně renesančního českého polyhistora a hudebního skladatele, dobrodružného rytíře, významného politika a jednoho z vůdčích představitelů českého stavovského odboje Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic patří nepochybně k nejzajímavějším a dosud snad nejspornějším zjevům předbělohorské odbojné šlechtické společnosti na sklonku 16. a na počátku 17. století. Osobnost Kryštofa Haranta lze do jisté míry srovnávat s jeho současníkem Karlem starším z Žerotína, který se narodil v témže roce jako Harant (1564). Podobně jako Karel st. z Žerotína byl také Harant silná individualita, osobnost vyhraněných rodových povahových vlastností. Odtud šel zcela uvědoměle a neústupně za svým životním cílem, za kariérou, politickými a hospodářskými úspěchy. Jeho základní povahové rysy se vyhranily na sklonku 16. století, tedy právě v době, kterou možno právem nazvat dobou vrcholících renesančních individualistických tendencí.

Nás bude Kryštof Harant přirozeně nejvíce zajímat jako hudební skladatel a umělecká osobnost, která vyrostla v prostředí vrcholné renesanční kultury. Vždyť tu jde o jednu z nejpozoruhodnějších skladatelských osobností pozdní české hudební renesance, i když o skladatele ve své době do značné míry již anachronického, ale pro toto české slohové údobí typického a nadmíru charakteristického. Jeho skladby, psané ve slohu vrcholné nizozemské vokální polyfonie, vznikly teprve až na prahu 17. století, tedy v době, kdy v evropské hudbě nastal již zcela zřejmý odklon od renesančních skladebných principů a slohový přelom z renesance a manýrismu do hudebního baroku.¹

Abychom si učinili aspoň přibližně názornou představu o slohovém anachronismu Harantova skladebného díla, musíme si především uvědomit, že jeho život i tvorba se utvářely a probíhaly v době, kdy byl už definitivně ukončen stylový zápas příslušníků tzv. florentské cameraty s nizozemským vícehlasem. Výrazný doklad toho najdeme v tehdejší době v italské doprovázené monodii, která počala s promyšlenou důsledností soustavně zatlačovat do pozadí všechny formy a druhy polyfonického hudebního myšlení. V této době byla už také v zásadních obrysech uskutečněna reforma hudebně dramatického slohu (Claudio Monteverdi), neboť již tehdy vznikla první závažná díla raně barokního operního skladebného útvaru. Počaly se rovněž vytvářet stylově technické předpoklady ke vzniku italské kantáty a oratoria. Italská raná opera florentského typu se šířila z italského území téměř po celém tehdejším evropském kontinentě. V době, kdy Harant píše své vokálně polyfonické skladby ještě ve slohu pozdní nizozemské

polyfonní školy, tu v Itálii se již rozbíhají k vrcholným tvůrčím projevům dva vůdčí představitelé italského raného hudebního baroku Claudio Monteverdi (*Orfeo* 1607, *L'Arianna* 1608, *Ballo dell'Ingrate* 1608, *Tirsi e Clori* 1615) a Girolamo Frescobaldi (*Fantasie a 4* 1608, *Recercari e canzoni francesi* 1615). Mezitím již dávno zemřeli největší mistři italské a nizozemské vokální polyfonie Pierluigi da Palestrina (1594), Orlando di Lasso (1594) a Andrea Gabrieli (1586). V první třetině 17. století jsou už také v počátečním stylovém rozvoji velké barokní instrumentální formy.

Slohový anachronismus skladebného díla Harantova byl však logickým důsledkem celého předchozího uměleckohistorického, hospodářsko-společenského a náboženského vývoje v českých zemích. Můžeme jej sledovat již v údobí české gotiky 14. a 15. století, zvláště však ve slohové oblasti české renesance 16. století a v počátcích českého baroku v polovině 17. století. Slohové a technicko-tvárné opoždění české umělecké kultury, v našem případě hudby za tehdejším rozvojem evropské hudby, bylo způsobeno především faktory ekonomicko-společenskými, politickými a náboženskými. Tyto svými vnějšími a vnitřními zásahy byly jednou z příčin vývojové a slohové krize české hudby, zvláště ve srovnání s vývojem italského hudebního myšlení, jež šlo již na sklonku 16. století ke kodifikaci melodicko-harmonického stylu raně barokní hudby (florentská *camerata*).

Specifičnost Harantovy hudební tvorby a jeho hudebního myšlení byla dána především tím, že ústrojně navázal na předchozí domácí slohově zpomalenou, technicky oprostěnou a zjednodušenou hudební tradici, i když stál stranou tohoto domácího hudebního proudu. Dovedl ji synteticky spojit s vývojem, který se udal na poli nizozemské a do jisté míry také italské vokální polyfonie. Jedině takto si můžeme vysvětlit Harantův skladebný tradicionalismus a anachronismus, který uchovává starší skladebné principy obou těchto velkých evropských polyfonních stylových oblastí v době, kdy je v počátečním rozvoji italská hudební kultura raného baroku.

Kryštof Harant byl zpravidla v české muzikologické literatuře posuzován jako typický představitel českého šlechtického hudebního diletantismu, který se u nás pěstoval právě v době pozdní renesance a raného baroku. Dnes je již zcela spolehlivě prokázáno, že Harant prošel soustavným a cílevědomým hudebním školením především za svého pobytu na arcivévodském dvoře v Inšpruku. Harant se tu dostal do vyhraněného prostředí vrcholné hudební renesance podobně jako později na pražském císařském dvoře.

Lze proto říci, že Harant svou lidskou povahou, uměleckým slohem svého hudebního a literárního díla, svým rytířským vystupováním i kví ještě téměř zcela v humanisticko-nesančním názorovém a životním stylu. Jeho tradicionalismus, záměrně uchovávací starší skladebné principy nizozemské polyfonické školy, je neklamným důkazem této převážně pozdně renesanční stylové a názorové orientace. Nesmělé náznaky vznikajícího barokního subjektivismu nově nastupující společenské a umělecké epochy postřehneme jedině v tom, že místy spojuje velmi sporadicky a nesměle sloh vyspělé nizozemské vokální polyfonie se skladebnými prvky benátského hudebního kolorismu. Že měl blízko k tehdejšímu novému benátskému polyfonnímu stylu, o tom svědčí např. jeho pětihlasá mše, která byla složena na *cantus firmus* z tehdy velmi rozšířeného Marenziovna madrigalu *Dolorosi martyri*. Nebo podle vzoru římské školy píše své duchovní vokální skladby na liturgická témata v duchu Tridentina. Odtud vystopujeme u Haranta

přece jenom některé slohové prvky, jež svědčí také o jeho stylově progresivních tendencích. Podle všeho patrně znal také teorii o nové dualistické harmonické představivosti Gioseffa Zarlina (*Istituzioni armoniche*, Venezia 1558) a novou benátskou melodiku. Přitom je jeho melodické myšlení leckde samostatné, ústrojně navazující na domácí skladatelskou školu českých a cappellistů typu Jana Trojana Turnovského.

Moje práce o Kryštofu Harantovi je výsledkem mnohaletého studia nejen života a díla této pozoruhodné postavy českých kulturních a politických dějin, ale i celého prostředí českého a evropského prostoru, v němž se Harant lidsky, umělecky a politicky vyvíjel. Otázkou Harantova skladatelského profilu jsem se poprvé zabýval již roku 1939. Po delším přerušení, způsobeném tragickými událostmi v době nacistické okupace našich zemí, vrátil jsem se znovu k tomuto tématu roku 1945. Výsledky svých studií jsem tehdy zveřejnil ve svých univerzitních čteních na filosofické fakultě tehdejší Masarykovy university v Brně v zimním a letním semestru studijního roku 1947—1948. V rozšířené a doplněné verzi jsem znovu četl tyto přednášky ve studijním roce 1955—1956. Od té doby jsem se nepřetržitě zabýval osobností Harantovou. Za tohoto svého studia jsem poznal, že lidský a umělecký profil Harantův nelze odtrženě a izolovaně vylíčit bez podrobného zhodnocení celého dobového umělecko-historického, náboženského, ekonomického, společenského a vojensko-politického prostředí, poněvadž složitá osobnost Harantova je jeho produktem a nedílnou, integrální součástí a nelze si ji od něho odmyslit, jinak by náš výklad byl kusý a jednostranný. Vždyť již v záhlaví tohoto úvodu jsem jasně zdůraznil, že Kryštof Harant byl typický zjev své doby, neboť v jeho osobnosti jsou ztělesněny nejen vlastnosti pozdně renesančního a raně barokního českého kavalíra, slučujícího polyhistorickou vědeckou poučenost s jemným uměleckým citěním, ale i vlastnosti angažovaného vojáka, rytíře a politika. Odtud jeho život a dílo byly nerozlučně spjaty jak s dobovým kulturním, tak i politickým děním, jehož se aktivně zúčastnil a zároveň se podílel na jeho dramatickém průběhu jako jeden z čelných představitelů českého předbělohorského a pobělohorského národního dramatu. Chceme-li proto pochopit jeho osobnost v plné její šíři a mnohotvárnosti, jeho život a dílo v jejich skutečné lidské a umělecké podstatě, myšlenkové obsažnosti i náplni, pak musíme jeho zjev bezpodmínečně organicky a nedílně začlenit do historických dějů, odehrávajících se od poloviny 16. do prvních dvou desetiletí 17. století na scéně vzrušujícího divadla evropských a českých kulturních a politických dějin.

Je to doba, která zvláště v údobí předbělohorském se vyznačovala v Čechách velmi složitou kulturní a společenskou strukturou. Vždyť v předbělohorských Čechách se v životním stylu střetával stále ještě středověk s novověkem, pozdní gotika s počínající renesancí, reformační humanismus se vznikajícím protireformačním hnutím. Došlo k velkým strukturálním změnám v české společnosti a v celé skladbě českého předbělohorského státu. Tehdy se totiž projevila dynamika vztahu českého prostředí k Evropě. Krystalizují se síly, které později vedly k velkému náboženskému a politickému zápasu, posléze k českému povstání a k třicetileté válce. Vynořují se tu jedinci (Vilém z Rožmberka, Petr Vok, Karel starší z Žerotína, Václav Budovec aj.), kteří se stali pozitivními dějinnými osobnostmi. Byli typickým produktem doby a jako hlavní herci dramatu českých a evropských dějin ovlivňovali celé politické dění v předbělohorských Čechách.

Jde tu také o dobu, na které leží chmurně dramatická atmosféra Bílé hory

s jejím tragickým pobělohorským vyvrcholením. Tato doba pak vyústila v českém měřítku do zkázy naší státní samostatnosti a v měřítku evropském zase do třicetiletého válečného požáru, který ze základu změnil celkový obraz Evropy jak z hlediska náboženského a politického, tak kulturního a částečně i teritoriálního.

Mým úmyslem je, aby postava Harantova se plasticky tyčila jako český národní a kulturně politický monument na pozadí evropského a českého dramatu doby. Rozhodl jsem se proto jasně a stručně vyjádřit tuto látkovou a obsahovou náplň své práce už v jejím titulu tím, že jsem stejnou měrou položil důraz na jméno Harantovo jako na dobu, v níž se odvíjel vzrušující život našeho bělohorského hrdiny. Bylo mně od počátku jasné, že nelze vyložit Harantovu složitou povahu, jeho životní zvraty i jeho umělecký styl bez pochopení, a tudíž i bez vylíčení celé doby, která jej vynesla a která jej také dovedla zahubit. Bez znalosti člověka, jeho doby a celkové situace i prostředí, v němž rostl, by nebylo ani možno přistoupit k zpracování tohoto tématu. Odtud se dostává do popředí mé práce spolu s životními osudy Harantovými a jeho odvážnými, často i riskantně hazardními plány také tehdejší česká otázka bytí a nebytí, jež se ve velkém měřítku vrhla v zoufalý zápas, ne nepodobný individuálnímu zápasu tehdejšího českého šlechtického jednotlivce. Svého hrdinu chci vylíčit po pravdě, zbaveného všelikých příkras, legend a romantického nánosu, který se prodlením doby, často tendenčně a v zápalu nekritického vlastenectví navršil na jeho postavu. Podobně i českou otázku této doby hodlám vylíčit objektivně a pravdivě, pokud je to v historické práci vůbec možné. Vždyť tato je sice na jedné straně pravdivým obrazem, zkonstruovaným na základě daného a bezpečně ověřeného pramenného materiálu, kdežto na straně druhé je zase přece jenom projevem osobního, tedy subjektivního interpretačního a hodnotícího postoje svého autora.

Pramenný materiál k životu a dílu Harantovu je poměrně nevelký. Dochovala se namnoze jen neúplná torza z původního aktového materiálu. Patrně vše zašlo a ztratilo se po nepravě Harantově a za bouřlivých pobělohorských let, kdy byl jeho majetek rozchvácen, částečně také zničen a rozmetán do různých, zcela disparátních lokalit. Je např. sporné, zda vůbec existoval rodinný harantovský archiv, poněvadž po něm dosud mizejí jakékoliv stopy. Ale i ty harantovské prameny, které se mně podařilo získat z našich a zahraničních archivů, jsou v mnoha případech kusé, neúplné a roztržštěné, i když v nich nalezneme především cenné údaje k Harantovu životopisu a k hospodářským poměrům na jeho statku. Jsou to z velké části prameny úřední povahy a provenience. Nejvýznamnější pramenné dokumenty otiskují buď v podčárovém aparátu této práce spolu s podrobnými údaji o jejich jednotlivých kusech s uvedením příslušných signatur a místa uložení nebo v přílohách, kde jsou otištěny v doslovném kritickém prepise podle nejnovějších diplomaticko paleografických zásad.

Na našem území byly původně tyto prameny uloženy v aktovém materiálu Harantovy rodiny v bývalém archivu ministerstva vnitra v Praze. Nyní jsou z velké části soustředěny a deponovány v Pražském Státním ústředním archivu (SÚAR). Cenný aktový pramenný materiál k císařské dvorní kapele v Praze a ve Vídni z doby vlády císařů Maxmiliána II., Rudolfa II., Matyáše a Ferdinanda II. byl rovněž původně uložen v bývalém archivu ministerstva vnitra v Praze pod starými signaturami SM-S 20/21 a SM-B 26/2. Tyto fondy přešly také do SÚAR v Praze pod týmiž starými signaturami. Celý tento cenný pramenný materiál, který obsahuje též dokumenty o jednotlivých členech císařské

dvorní kapely v Praze, ponejvíce z doby vlády císaře Rudolfa II., mimo jiné o Charles Luytonovi, Philippovi de Monte a o Alessandru Orologiovi, je dnes uložen ve fotokopiích (na mikrofilmtech) s podrobnou dokumentací a s registry na kartotéčních lístcích v hudebně historickém oddělení Moravského muzea v Brně (sign.: J-VII-1/8).

Drobné dokumenty jsou uloženy v archívu a v knihovně Národního muzea v Praze. Harantovské papíry nalezneme také v některých venkovských archívních fondech v Čechách. Tak např. k Harantově rodině a k jejímu životnímu stylu najdeme dosti četné pramenné dokumenty v rodinném archívu Černínů v Jindřichově Hradci (Státní archív v Třeboni). V Okresním archívu v Jičíně (pracoviště Nová Paka) je dochováno v *Manuále městečka Pečky* několik pramenných údajů k našemu tématu. Nepatrné drobnosti jsou uloženy v archívu v Českém Krumlově a v Okresním archívu na Kladně (pobočka Slaný). Některé drobné pramenné údaje k Harantovu životu a dílu jsem získal ze Státního archívu v Brně (SAR). Prostřednictvím Archívu města Brna mohl jsem prostudovat další pramenný materiál. Jako doplňující materiál k základním pramenným kusům nám pak slouží zprávy, které jsem našel v aktech rodin, jež byly ve stycích s Harantem a jeho rodinou. Dalším ne bezvýznamným pramenem k naší otázce jsou zápisy v zemských deskách a v pramenné edici Českých sněmů.

Důležitý pramen k poznání Harantova života a díla mně poskytl Harantův cestopis *Putování aneb Cesta z království českého do Benátek a do Svaté země*, který vyšel tiskem ve veleslavínské knihtiskárně v Praze roku 1608. Další cenné životopisné dodatky jsem získal z rukopisu německého překladu Harantova cestopisu, který roku 1638 pořídil jeho bratr Jan Jiří Harant starší. Cena tohoto rukopisu spočívá v tom, že obsahuje jednu kapitolu, která nebyla později otištěna. V ní překladatel popisuje životní osudy svého popraveného bratra. Nezmiňuje se však o Harantově účasti na stavovském povstání a také zamlčuje jeho popravu roku 1621, což se asi stalo z taktických a politických důvodů. Vysvítá to také ze závěrečné věty této později neotříděné kapitoly, v níž Jan Jiří Harant praví: „Dieses ist für diesmal der kurze Bericht, wie wohl noch mehr mit der Wahrheit könnte geschrieben werden.“ Jde tu o hodnotný autentický pramen, jehož sice kusé, ale spolehlivé zprávy jsou nám zdrojem k objektivnímu poznání některých událostí ze života Harantova. Německý překlad cestopisu vyšel tiskem teprve až roku 1678 péčí Harantova synovce Kryštofa Viléma Haranta v Norimberku u Wolfganga Moritze Endtera. V předmluvě k této knize se nalézají také další životopisné údaje o Kryštofu Harantovi. Použil jsem jich jako doplňku ke svrchu zmíněnému pramennému materiálu.

Ke genealogii Harantova rodu nalezl jsem spolehlivé pramenné dokumenty v rukopisných *Pamětech*, které napsal v letech 1624–1648 Jan Jiří Harant starší. Paměti jsou dnes deponovány ve Státním archívu v Brně. Další genealogický materiál jsem získal z harantovského rodokmenu z poloviny 17. století. Rodokmen, který je uložen v Městském vlastivědném muzeu v Čáslavi, podává nám jasný, přehledný a značně spolehlivý obraz o rozrodu široce rozvětvené rodiny Harantů z Polžic a Bezdruzic. Je názorně opatřen četnými kolovranými erby.² Jeho fotokopii a novodobý přepis uvádím v obrazové příloze v druhém dílu této práce.

Jak je vidět z uvedeného přehledu harantovských pramenů, podnikl jsem pramenná šetření v našich archívních fondech a knihovnách se zevrubnou pečlivostí. Nicméně žeň byla celkem dosti skromná, i když jsem vyčerpал vše-

chen mně dostupný materiál, pokud to bylo ovšem vůbec možné a pokud to bylo v mých skromných silách.

V zahraničních archívech nebyl dosud pramenný materiál k Harantově postavě vůbec probádán. Za svých studijních cest do Rakouska v letech 1962 a 1966 prostudoval jsem ve vídeňských a inšpruckých archívech všechen aktový materiál, který má jakýkoli vztah k Harantovi, jeho době, zvláště k hudebním poměrům na rakouském císařském a královském dvoře ve Vídni a v Praze v 16. a 17. století. Poměrně nejobsáhlejší pramenný materiál jsem našel ve vídeňském archívu dvorní komory (Hofkammerarchiv, Wien I, Johannesgasse 6) a sice v účetních aktech (tzv. *Hofamtszählbuch* a *Hoffinanzprotokoll*), kde jsou přesně zaznamenávány všechny výplaty, které byly poukazovány Harantovi v době jeho působnosti u pražského císařského dvora v letech 1601–1610, zatímco aktový materiál k těmto výplatám je většinou dnes uložen ve Státním ústředním archívu v Praze.³

Drobnější pramenné dokumenty jsem našel v Rakouském státním archívu (Österreichisches Staatsarchiv — Haus- Hof- und Staatsarchiv), především v relacích rakouského vyslance ve Španělsku o Harantově cestě do Španěl, pak ve vídeňském šlechtickém archívu (Allgemeines Verwaltungsarchiv — Abteilung Adelsarchiv) a ve válečném archívu (Kriegsarchiv). Mimoto jsem prostudoval v Rakouském státním archívu ve Vídni obsáhlý pramenný materiál k hudebnímu životu a organizaci dvorské kapely císařské residence za Ferdinanda I., Maxmiliána II., Rudolfa II. a za císaře Matyáše.⁴ Z tohoto materiálu jsem zvláště probádal pramenná akta o nákupech antikvit, uměleckých předmětů, astrologických přístrojů a cenných předmětů pro sbírky císařského dvora v Praze. Mé pátrání po harantovských pramenech ve vídeňském zemském archívu (Landesarchiv) a v Rakouské Národní knihovně ve Vídni (Österreichische Nationalbibliothek — Musiksammlung) se setkala s naprosto negativním výsledkem.

Pramenný materiál k životu arcivévodů Ferdinanda II. Tyrolského a k organizaci jeho dvorské residence a dvorní kapely v době Harantova pobytu v Inšpruku je uložen jednak v Rakouském státním archívu ve Vídni, jednak v Zemském vládním archívu v Inšpruku (Landesregierungsarchiv).⁵ Tento pramenný materiál mně umožnil nahlédnout nejen do organizace úředního aparátu residence arcivévodů Ferdinanda v Inšpruku, ale zároveň do celého prostředí, v němž tehdy žil mladý Harant, i když vzhledem k jeho postavě výsledek šetření byl zcela negativní. Uvádím tyto prameny také proto, aby budoucímu harantovskému badateli bylo jasno, že nelze se už nadít snad nových objevů v tomto směru ve vídeňských a inšpruckých archívech.

Za svého pobytu v Inšpruku jsem také pátral po archívu na zámku Ambras, kde jsem našel pouze důležitý pramenný dokument v tzv. *Trinkbücher*, podrobně osvětlující společenský život tohoto zámku za arcivévodů Ferdinanda Tyrolského na sklonku 16. století, tedy v době, kdy tu žil a sloužil mladý Harant jako šlechtické páže. Ambraské *Trinkbücher*, jak poznáme ještě později, jsou důležitým pramenným dokumentem ke vztahu tehdejší české šlechty k inšpruckému arcivévodskému a knížecímu dvoru.

Hodnotný pramenný dokument k provedení Harantovy mše *Missa quinivocibus* v pražském kostele sv. Jakuba (25. VII. 1620) jsem našel v Bavorském hlavním státním archívu v Mnichově (Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Allgemeines Staatsarchiv, München, Arcisstraße 12).

Z h u d e b n í c h pramenů, které osvětlují evropskou a českou hudební kul-

туру 16. a počátku 17. století, jsem použil příslušných tištěných kritických edicí hlavních reprezentantů naší a zahraniční renesanční hudby. Tyto prameny rovněž cituji a uvádím během práce především v těch kapitolách, které pojednávají o celkové atmosféře a situaci evropské a české hudby v údobí pozdní renesance a raného baroku. K analytickému rozboru hudebního díla Harantova jsem především použil všech dochovaných notových pramenů a kritické edice Jiřího Berkovce *Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic* (Opera musica), jež vyšla tiskem ve Státním nakladatelství krásné literatury, hudby a umění (SNKLHU) v Praze roku 1956. Jako důležité tištěné pramenné pomůcky k srovnávacímu hudebněhistorickému studiu české a evropské hudby 16. a 17. století jsem používal velké bibliografické dílo *Recueils imprimés XVIIe—XVIIe siècles. Ouvrage publié sous la direction de François Lesure. I. Liste chronologique*. (Répertoire International des Sources Musicales [RISM], München-Duisburg 1960).

Cenný dokument o posledních chvílích Harantova života nám dochoval kněz podobojí Jan Hořovský - Rosacius, autor spisů *Příprava k smrti* (Praha 1613) a *O hladu, pokutě Boží, hrozně kázání* (Praha 1616). Rosacius doprovázel Haranta jako jeho zpovědník, duchovní rádce a utěšitel na jeho poslední cestě k popravnímu lešení. Roku 1621 vydal o staroměstské tragédii spis *Koruna neuvadlá mučedlníků Božích českých a vzácných hrabat*, v němž najdeme mnoho pozoruhodných detailů o chování Harantově před popravou, vytěžených z autopsie.

Závěrem k harantovskému pramennému materiálu lze říci, že se mně podařilo na jeho základě zrekonstruovat lidský a umělecký profil Harantův, jakož i jeho dramaticky vzrušené životní osudy, i když tu často šlo o velmi kusé a namnoze neúplné pramenné dokumenty. I v této neúplnosti nám poskytují jediný spolehlivý materiál, který osvětluje téměř po 350 letech základní problémy Harantova života a jeho tvůrčí činnosti. Nic nevíme např. o Harantově vnitřním citovém životě. Nedochovala se jeho osobní korespondence nebo jiné dokumenty z jeho rodinného života, které by blíže osvětlovaly Harantovy povahové vlastnosti. Velmi málo toho také víme o jeho vojenské službě, jeho životním stylu na zámku Pecce, působnosti u císařského dvora, o jeho častých pobytech v Praze, zvláště v době stavovského povstání, jeho vysokých úředních funkcích, především o jeho krátké činnosti jako presidenta České komory. Nejpodrobněji máme osvětlen poměrně nedlouhý úsek Harantova života, který proběhl za jeho cesty do Svaté země. Clonu nad tímto úsekem odhaluje částečně Harantův cestopis, ale i ten je psán neosobně, spíše s objektivní popisností a bez analytického autostylizačního úsilí. Také prameny o Harantově umělecké a skladatelské působnosti jsou mizivě kusé. Jediný pramen se dochoval v jeho několika skladbách, ale i tyto, jak lze důvodně usuzovat, jsou jen zlomkem jeho hudební tvůrčí práce.

Vedle pramenů byla to harantovská literatura, která se mně stala předmětem studia a poučení k základnímu tématu mé práce. I když vznikly četné, většinou drobné studie, i několik větších prací o Harantovi, přece byl jeho lidský a umělecký profil dosud neúplně osvětlen pro těžkou přístupnost pramenů, především pro jejich značnou rozptýlenost, kusost a v mnoha případech i pro jejich malou průkaznost a obsažnost. Z této literatury uvádím v celkovém kritickém přehledu pouze nejzávažnější práce a studie. Všechnu další literaturu, jmenovitě obecně historickou, muzikologickou, uměnovědnou, filosofickou a so-

ciologickou, v níž je pojednáno o dobovém prostředí, v kterém Harant žil a tvořil, cituji v podčárovém aparátu, vždy na patřičném místě, korespondujícím s hlavním textem. Věcné a hodnotící nesrovnalosti, které se vyskytují v dosavadní harantovské literatuře, byly namnoze způsobeny romantickým přístupem k Harantově osobnosti, neznalostí archívního materiálu, nekritickou interpretací a metodickým nezvládnutím dané látky. Tato byla zpravidla odtržena traktována od celého dobového prostředí, hospodářské a politické situace doby. V neposlední řadě byla k tomu ještě zatížena falešně vlasteneckým patosem nebo záměrně zkreslujícím tendenčním konfesijním postojem jednotlivých autorů. Nezapomeňme přece, že se v ní shledáváme často se dvěma ostře vyhraněnými názorovými stanovisky: stroze katolickým nebo puritánskoprotestantským a evangelickým. Dvojí názorové a věroučné stanovisko působilo na objektivní hodnotu badatelského procesu a na interpretaci dané látky.⁶

Z harantovské literatury považují za pramenný doklad první a nepřesný Harantův životopis, který napsal Bohuslav B a l b í n v *Bohemia docta* (Praha 1778, vyd. Rafaela Ungara, I, 54 ad., II, 103). V době obrozenské byl Harant mezi prvními osobnostmi předbělohorského údobí, jimž tehdejší buditelé věnovali zvýšenější pozornost. O jeho postavu se zajímal především František Martin P e l c l, který po Balbínovi podal obšírnější Harantův životopis v *Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrter und Künstler* (Praha 1773—1782, o Harantovi v III. sv., Praha 1777, 86 ad.). Pelcloy zprávy jsou rovněž povrchní a nepřesné, vždyť nečetl ani Harantovu Cestu. Naproti tomu Václav T h á m již dobře znal jeho Cestu, neboť z ní pojal některé veršované části do svého souboru *Básně v řeči vázané* (dva svazčky, Praha 1785). Na základě Pelcloya životopisu vykreslil v podobě povídky nevkusný a smyšlený Harantův životopis Josef S c h i f f n e r v *Galerie der interessantesten und merkwürdigsten Personen Böhmens* (Praha 1804, 64 ad.). Pelcloy životopisné údaje později rozšířil Christian Adolph P e s c h e k v práci *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen* (Dresden—Leipzig 1844, I, 435 ad.). Nové postřehy a zprávy pramenné povahy zvláště z desk zemských přináší k Harantovu životopisu Franz Alexander H e b e r v díle *Böhmens Burgen, Vesten und Burgschlösser* (Praha 1843 až 49, sv. I—VI; o Harantovi a zámku Pecce ve sv. II, Praha 1844, 5 ad.). I Heber se stále ještě opírá o Pelcla. Zevrubné genealogické údaje uvádí Heinrich Otokar M i l t n e r v publikaci *Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Privatmünzen und Medaillen*. Herausgegeben von dem Vereine für Numismatik zu Prag (Praha 1852, 134). Poměrně dosti obšírné údaje ze života Harantova nalezneme u Karla Jaromíra E r b e n a. Uveřejnil je ve svém zkráceném vydání *Cesty* (Spisy Českého musea v Praze, čís. 48, Staročeská bibliotéka, čís. IV, předmluva dat. v Praze 1854). Důležité dodatky k životu Harantovu na základě poslední kapitoly německého rukopisného překladu *Cesty*, jež pořídil Jan Jiří Harant starší, otiskl Edmund S c h e b e k ve studii *Aus dem Leben des böhmischen Freiherrn Chr. Harant von Polžitz und Weseritz* (in: Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen XII, Praha 1874, 273 ad.).

Populárním způsobem sepsal Harantův život Jakub M a l ý ve *Vlasteneckém slovníku* (Praha 1876, 158 ad.) podobně jako Josef H o r a v článku *Z feriálních potulek po Čechách II, Polžice u Bezdružic* (in: Posel ze Sušice VII, čís. 32, 333 ad., čís. 37, 345 ad., 21. a 28. XI. 1885).⁷ Dodatky, opravy a poznámky k životopisu Harantovu přinesl Josef T e i g e ve studii *Krištof Harant z Polžic*

a *Bezdrůžic* (in: ČČM LXIV, 1890, 283 ad.), v níž koriguje především životopisné údaje v edici Karla Jaromíra Erbena. Poměrně spolehlivý Harantův životopis s četnými genealogickými údaji a s uvedením nejdůležitějších pramenů a literatury sepsal Martin Kolář v Ottově slovníku naučném (sv. X, Praha 1896, 876 ad.). Velmi solidní, na pramenném materiálu založený životopis s přihlédnutím k literárnímu a hudebnímu dílu Harantovu zpracoval Jaroslav Charvát v disertační práci *Křištof Harant z Polžic a Bezdrůžic* (Praha 1928–9, Karlova universita, strojopis, recensovali Josef Pekař a Václav Novotný). Převážně kompilační a literárně esejisticky koncipovaný charakter má disertace Stanislava Urbana a *Kryštof Harant z Polžic*. *Život a dílo* (Praha 1952–3, Karlova universita, strojopis, recensovali Jan Blahoslav Čapek a Karel Krejčí). Otázkou náboženské konverse se podrobně zabýval Jan Blahoslav Čapek ve studiích *K problematice osobnosti Křištofa Haranta* (in: Náboženská revue Československé církve XXIX, 1958, 125 ad.), *Na paměť Křištofa Haranta. K 400. výročí narození* (in: Kostnické jiskry XLIX, čís. 23, 18. června 1964) a *Osobnost a dílo Křištofa Haranta* (in: Zprávy z Bertramky, roč. 64, čís. 40, 1 ad.).

Pro úplnost uvádím ještě harantovské životopisy a stručná zhodnocení jeho literárního díla v českých literárně historických kompendiích a příručkách. Krátkou a neutrální zprávu o Harantovi s oceněním jeho literárního odkazu uvádí Josef Jungmann v *Historii české* (Praha 1849, 164 a 560) a Josef Jireček v *Rukověti k dějinám literatury české do konce XVIII. věku* (I. díl, Praha 1875). Podle vzoru Erbenova a Jirečkova osnoval své pojetí Harantovy osobnosti Jaroslav Vlček v *Dějinnách české literatury* (z let 1893–1921, posmrtné vyd. ve 4 sv., Praha 1931, nejnověji Praha 1960; o Harantovi v I. sv., 407 ad.). Zjevem Harantovým se zabývá také Václav Flašhans v *Písemnictví českém slovem i obrazem od nejdávnějších dob až po naše časy* (Praha 1901, 386 ad.). Rovněž Jan Jakubec věnoval Harantovi pozornost v *Dějinnách literatury české* (Praha 1911, 2. vyd. ve dvou dílech, Praha 1929 a 1934), Arne Novák v *Přehledných dějinách literatury české* (Olomouc 1936–39, 118) a František Svejkský v akademickém vydání *Dějin české literatury* (Praha 1959, 349).

Postava Kryštofa Haranta byla také předmětem zájmu v české krásné literatuře většinou jen jako jedné z postav českého stavovského povstání. Románové zpracování Harantovy osobnosti najdeme v knize Karla Adámka (A. B.), která vyšla s názvem *Křištof Harant z Polžic. Historické obrazy ze 16. a 17. věku* (Olomouc 1862–3, I. a II. sešit).⁸ Postava Harantova se také vynořuje u Jana Nerudy v jeho *Obrazech z ciziny* (Praha 1872) a u Karla Václava Ráise v jeho memoárové knize *Ze vzpomínek* (Spisy XXII, Praha 1922). Eliška Krásnohorská napsala spolu s Františkem Dvořským truchlohru *Harantova žena* o pěti dějstvích (Praha 1881). Harantovu popravu na Staroměstském náměstí popisuje Zikmund Winter v historickém románě *Mistr Kampanus* (Praha 1909). Nejnověji napsal román o Harantovi František Kožík. Vydal jej jako historický medailon s názvem *Kryštof Harant* (Východočeské medailónky sv. 9, Havlíčkův Brod 1964).

Hudebně historická a muzikologická literatura o životě a skladebném díle Harantově je proti svrchu uvedené historické literatuře značně menší a svou hodnotou namnoze nedosahuje významu předešlé. Z hudebně historického a muzikologického hlediska pojednávají o Harantovi skladatelé na podkladě jen

zcela povšechného popisu a rozboru jeho dochovaných skladeb tyto více méně populární práce a studie: Karel Stecker, *Mše Krištofa Haranta z Polžic* (in: ČČM 79–80, 1905–6, 135, 405, 140–3 a 353) a *Krištof Harant z Polžic* (zvl. otisk z jubilejního Památníku zpěváckého spolku Hlasoň, Nová Paka 1909, 5 ad.), Zdeněk Nejedlý, *Krištof Harant z Polžic 1621–1921* (in: Hudební knihovna čsp. Smetana XXXII, Praha 1921), Emil Hula, *Krištof Harant z Polžic a Bezručic. K 300 výročí poprav na Staroměstském náměstí* (in: Hudební výchova II, čís. 6, 1921, 81 ad.), J. C. Sychra, *Harantovo moteto Qui confidunt. Ze vzpomínek J. C. Sychry* (in: Cyril XLVII, 1921, čís. 1, str. 8–9) a Rudolf Quoiika, *Christoph Harant von Pölschitz und seine Zeit. Ein Kapitel aus der böhmischen Musikgeschichte der Renaissance* (in: MF VII, 1954, seš. 4, 414 ad.). Nejnověji se u nás zabýval Harantem jako hudebním skladatelem Jiří Berkovec v disertační práci *Kryštof Harant, hudební skladatel český* (Praha 1951, Karlova universita, strojopis, recensenti Mirko Očadlík a Antonín Sychra). V českých hudebních příručkách a kompendiích najdeme také stručná zhodnocení skladebného díla Harantova. Z nich uvedme aspoň krátké stati Josefa Srba Debrnova (in: Dějiny hudby v Čechách a na Moravě (Praha 1891, 45 ad.), Vlastimila Blažka (in: Čsl. Vlastivěda VIII, Praha 1935, 457 ad.), Graciana Černušáka (in: Přehledný dějepis hudby I, Brno 1946, 136) a Jana Racka (Česká hudba, Praha 1958, 75 ad., 233 ad.).

Z lexikografické literatury uvádím jen hesla Vladimíra Helferta (in: PHS II, Brno 1937, 364), Rudolfa Quoiiky (in: MGG V, Kassel-Basel 1956, 1497), Camila Schoenbauma (Riemann, Musik-Lexikon I, Mainz 1959, 733) a Jiřího Berkovce (in: Čsl. hudební slovník I, Praha 1963, 403 ad.). Naše harantovská muzikologická literatura se většinou omezuje na stručný popis Harantova života bez intenzivnějšího kritického zpracování pramených dokumentů a bez hlubšího zhodnocení slohové podstaty a skladebné struktury jeho díla. Nepokouší se také o historicko-metodologické zvládnutí dané látky, takže celkové zpracování Harantova hudebního díla je více méně staticky popisné bez jakéhokoliv hudebně srovnávacího procesu Harantových skladeb s tehdejší pozdně renesanční českou a evropskou hudbou, jmenovitě s nizozemskou a italskou vokálně polyfonickou produkcí. Tato literatura se také z velké části nesnaží zařadit Harantův skladatelský zjev do vývojového kontextu evropské a české hudby 16. a 17. století. V této souvislosti se zatím nepokouším o její podrobnější zhodnocení. Učiním tak až v průběhu své práce, především v třetí dílu této práce, kde ji také podrobím hlubšímu kritickému zhodnocení, zvláště v souvislosti s Harantovým skladebným dílem.

Ještě nám zbývá pojednat o české historické literatuře, která zpracovává problémy bělohorské katastrofy, její prehistorii, hospodářské, politické příčiny a následky jak z hlediska náboženského, ústavního, tak z vyšší ideové koncepce Bílé hory v rámci novodobých českých dějin. Půjde nám o pokus rekonstrukce výkladů a názorů českých historiků od 17. století až po současnost, kteří řešili bělohorský problém a jeho dramatickou předehru nejen z hlediska historicko-faktologického, ale i z dějinně filosofického aspektu. Tato obsáhlá literatura se pokoušela s větším nebo menším zdarem zaujmout kriticky hodnotící stanovisko k velké české události a jejímu dějinnému procesu namnoze z různých pozic a kritérií, usměrňovaných náboženskou a politickou příslušností svých autorů. Poněvadž tato literatura je nezbytným průvodním pomocným výkladem

k osvětlení Harantovy účasti na stavovském povstání a jeho postavení v tehdejší českém politickém dění, je nutné, abychom k ní i v této práci zaujali kriticky hodnotící stanovisko. Pokusíme se objasnit a zrekonstruovat názorová hlediska českých historiografů, kteří z různých ideových pozic se snažili vyřešit bělohorský a pobělohorský problém.

Současníkům Bílé hory, kteří ještě z autopsie poznali bělohorskou katastrofu, se jevil tento problém především jako problém ryze náboženský a ústavní. Z tohoto hlediska koncipoval své pojetí Bílé hory stavovský historik, luterán Pavel Skála ze Zhoře (*Historie česká. Od r. 1602 do r. 1623*. Pět dílů. Vydal Karel Tieftrunk, Praha 1865—1870). Skála psal své dějiny pod vlivem pozdějších historiků, zvláště dvorního historiografa Mikuláše Bella. Nazíral-li Skála na bělohorský problém téměř výhradně z náboženského hlediska, pak Pavel Stránský (*Res publica Bohemiae*, Leiden 1634, 21643) již chápe tuto otázku z vyššího ústavního aspektu. Toto názorové stanovisko je vzdálené tehdejšímu hodnotícímu nazírání a je kupodivu blízké moderní historické koncepci, což vysoko povznáší Stránského dílo nad všechny práce tohoto druhu jeho současníků.

Pramennou hodnotu má také dílo Franze Christopha Khevenhüllera *Annales Ferdinandi ab anno 1598 usque ad annum 1639* (Regensburg 1640 až 1644). Ve 12 dílech jsou tu obsírně vylíčeny dějiny, které mají význam i pro české historické události. V 18. století bylo z nich vytištěno pouze 9 dílů (Leipzig 1720—1724). Khevenhüller jako nejvyšší komoří a číšník tří císařů byl přítomen všem důležitým událostem, takže byl o všem spolehlivě informován. Jeho postoj k historickým událostem má však oficiálně loyální charakter, proto jeho letopisy jsou pouze staticky popisné a postrádají vyhraněný hodnotící postoj.

Z řad evangelických emigrantů, kteří se také aktivně zúčastnili českého povstání, jako jeden z prvních reagoval na bělohorskou porážku Ondřej Habervěšl z Habernfeldu v latinském spise *Bellum bohemicum ab anno 1617* (Lugduni Batavorum-Lejda 1645). Habernfeld jako přímý účastník bitvy na Bílé hoře vylíčil s propagační tendencí pro vestfálský mír dějiny českého povstání i útrapy evangelíků po Bílé hoře (český překlad pořídil Emanuel Tonner s názvem *Ondřeje z Habernfeldu vypravování o vojně české od r. 1617*, Praha 1867). Po něm vyslovil svůj názor na příčinu bělohorské katastrofy z hlediska evangelického Jan Adam Hartmann v pojednání *Historie o těžkých protivenstvích církve české* (Lešno 1655 a Amsterdam 1663 s předmlouvou Jana Amose Komenského). Hartmann přejímá názor Skálův a jeho spis se stal krutou obžalobou habsburské politické zvůle i útěchou pro české emigranty.

Z tábora katolického posoudil Bílou horu Vilém Slavata z Chlumu (*Spišování historické* ve 14 knihách; z tohoto díla vydal Josef Jireček *Paměti od 1608 do 1619*, Praha 1866 a 1868). Podle Slavaty příčinou zkázy českého království byly ústavní a náboženské zmatky. Jeho spis je jedinou velkou polemikou proti dualismu královské a stavovské moci. I když jsou Slavatovy Paměti psány ještě typickou metodou historiků počátku 17. století, kteří staticky kompilovali a kriticky nedovedli zhodnotit pramenný materiál, byl Slavata přece jenom jasně, strážlivě a v podstatě objektivně myslící historik. Na jeho výkladu je nejcennější to, že nepodlehł autosugesci jako jeden z defenestrovaných českých katolických pánů.

Z tehdejších katolických historiků, kteří vylíčili bělohorskou bitvu s jejími

tragickými politickými důsledky, je třeba ještě uvést Václava Františka Kozmanecia (Kocmánek). Z jeho spisu *Summovní krátké sepsání... o hrozně válce, kteráž se l. P. 1618 v České zemi začala... neboli Krátké vypsání třicetileté války* promlouvá očitý svědek. Jeho výklad má proto autentickou hodnotu, i když jednostranně nazíranou a hodnocenou z hlediska přísně zaměřeného katolíka. Spis Kozmaneciův se dochoval ve dvou recensích, z nichž starší strahovský rkp. vydal Antonín Podlahas názvem *Václava Františka Kozmanecia spisování historická* (in: Sborník historického kroužku 1898, seš. 7, 81 ad.).

Z projevů jak katolické, tak evangelické strany nevyčteme, že porážka na Bílé hoře by byla chápána jako porážka české národnosti. Nacionální problém jakoby pro tyto katolické současníky neexistoval. Nelze však pochybovat, že by tito jednotlivci necítili národně, jak o tom např. svědčí vášnivý výkřik úzkostného nacionalismu jednoho z nich, totiž Pavla Stránského (*Okřik na nedbalého Čecha učiněný z r. 1618*; Stránského spis vydal Josef Volf v ČČM LXXXIV, 1910, 23 ad.), i když je zaměřen proti jeho německým souvěrcům, přicházejícím do Čech.

Ale již následující generace, ještě se zrodívší v těchto smutných dobách, ohrožených germanizací, palčivě si uvědomovala, že to nebylo jen náboženství nebo ústava, ale jazyk a národnost, které byly smrtelně zasaženy. Jedním z nich byl Bohuslav Balbín (*Dissertatio apologetica pro lingua slavonica, praecipue bohemica*, po prvé vydáno F. M. Pelclem r. 1775). Svým národním uvědoměním se Balbín řadí do prvního předvoje pobělohorských buditelů. K Balbínovu mohutnému národnímu patosu se již nepovznesla další generace, reprezentovaná Janem Františkem Beckovským (*Poselkyně starých příběhů českých aneb Kronika česká z r. 1700*, vyd. Antonín Rezek v Dědictví sv. Prokopa, čís. 18—20, Praha 1879—1880), který všechnu svoji katolicky bigotní a pověřivou nenávisť zaměřil proti představitelům reformace a nesvorným stavům.

V době osvícenské zájem o náboženské otázky českého povstání téměř zcela vymizel. Osmnácté století hledá příčinu bělohorského problému v nesnášenlivosti katolíků, kteří sledovali se závistí vzrůst protestantismu (František Martin Pelcl, *Geschichte der Böhmen*, Praha a Vídeň 1774, ²1779 a ³1782) nebo v ziskuchtivosti evangelických stavů (jezuíta Ignác Cornova, *Kurze Übersicht der merkwürdigen Empörungen in Böhmen und ihrer Folgen*, Praha 1793). Další obrozenská generace soudila bělohorskou katastrofu z hlediska politické a náboženské nesvobody (Josef Jungmann, *Zápisky v ČČM 1871*, 347 ad.) nebo z vyššího hlediska filosofie českých dějin, jak se to projevilo zvláště v díle Františka Palackého, který po vzoru Ludenově a Hegelově se přiklonil k teorii o polaritě ducha a síly nebo svobody a autority, projevivši se v boji národa o svobodu proti absolutismu jak v církvi, tak ve státě. Z Palackého filosofie dějin můžeme zrekonstruovat jeho názor na Bílou horu (*Spisy drobné*, vyd. Bohuslav Rieger 1898, viz též Jan Heidler, *O vlivu hegelismu na filosofii dějin a na politický program Františka Palackého*, in: ČČH 1911, 152 ad.; o vlivu Ludenově viz Josef Pekař, *František Palacký*, Praha 1912). Názory Palackého o Bílé hoře přešly pak do novějšího českého dějepisectví, zvláště do koncepce Rezkovy o protikladu katolictví a protestantismu a o ustavičném stýkání a potýkání Slovanstva s Germány a Římem.

Palackého názor na bělohorský problém je liberálně pokrokový, zatímco názor konzervativní na Bílou horu vyhraněně vyslovil Václav Vladivoj Tomek

(O nepokojích stavovských v zemích mocnářství rakouského za panování Rudolfa II. a Matyáše II, in: ČČM XXX, 1856, sv. II, 63 ad., sv. III, 18 ad. a sv. IV, 112 ad.). U Tomka nalézáme koncepci o porušení rovnováhy mezi královskou a stavovskou mocí, jež pak podle něho vedla k anarchii. Tato koncepcce se stala na dlouhou dobu devízou českých historiků, hlásících se ke škole Tomkově. Vyhranila se v díle rakouského historika J. Alexandra svob. pána Helferta. Tento nahlíží na bělohorské vítězství jako na záchranu, jež vyvedla český národ z revoluční anarchie a úpadku předchozího politického vývoje.

Další názor na Bílou horu a celou tuto dobu přináší katolík Antonín Gindely (*Rudolf II. und seine Zeit 1600—1612*, 2. sv., Praha 1863 a 1865, *Dějiny českého povstání. Léta 1618. I.—III. díl*. Praha 1870, 1878 a 1880). Svým rakouským patriotismem stál blíže Alex. Helfertovi než V. V. Tomkovi. Hlavní příčiny bělohorské katastrofy spatřuje Gindely v nešťastné zahraniční politice, v nezdařených diplomatických akcích, v otázkách osobních a materiálních, hluboké náboženské propasti mezi Habsburky a jejich poddanými, v nedostatku peněz, neschopnosti stavů, postrádajících silnou individualitu a v nedostatku národního vědomí. Gindely se snažil především začlenit český stavovský konflikt do celkového dění třicetileté války jako velký mezinárodní konflikt dvou táborů tehdejšího evropského lidstva, katolického a nekatolického.

Namnoze již moderní historické nazírání na Bílou horu a na ústavní složku bělohorského problému vyslovuje Jaroslav Goll (*O slezském majestátě Rudolfa II.*, in: ČČM I, 1873, *Poměry evropské po bitvě na Bílé hoře*, in: ČČM IV, 1875, 359 ad., *K dějinám r. 1620*, in: Osvěta IV, 635 ad.). Jednou z příčin katastrofy byl podle Golla egoismus stran, zvláště českých stavů. Goll se snaží pochopit tento problém rovněž v kontextu evropských dějin a vymezit, jak velký vliv měla pražská porážka českých stavů na tehdejší průběh evropského dění.

Krok zpět po Gollovi v řešení bělohorské otázky znamená dílo Antonína Rezka (*Dějiny prstonárodního hnutí náboženského v Čechách od vystoupení tolerančního patentu až na naše časy*, Praha 1887 a *Dějiny Čech a Moravy nové doby*, Praha 1892, zvl. úvod k první knize). Také Rezek se tu jeví jako moderně poučený historik. Obšírně vyložil, jak se český utrakvismus během 16. století rozložil v drobné sekty, které přejatý luteranismus neměl sílu ani moc absorbovat a pak zkáznit. K náboženským rozdílům se přidružují ještě i rozdíly jazykové. Podle Rezka způsobila porážka šlechticko protestantské strany jak politický, tak náboženský převrat. Omyly stavovské oligarchie se pak vymstily na celém národě politicky i jazykově.

Zcela zvláštní místo zaujímá v české historiografii dílo francouzského historografa Ernesta Denise (*Fin de l'indépendance Bohême*, 2 sv., Paris 1890, čes. překlad Jindřicha Vančury, Praha 31893). Svým skvělým slohovým podáním se důstojně řadí k velkým syntetickým pracím Palackého, Tomka a Gindelyho. Podává sociologický rozbor situace a událostí, které pak vedly k záhubě českého státu. Jejich příčiny hledá v neschopnosti vytvořit silnou národní a státní ideu, způsobenou nedostatkem vůdcích osobností, jejich zmalátnělostí, agonii a nechutí k životu. Jeho syntéza spočívá na některých sporných základech, které moderní česká historiografie již korigovala v mnohých detailech.

Krajně subjektivní názor o bělohorské porážce zastává Josef Teige (*O příčinách naší porážky na Bílé hoře*, ve sborníku *Na Bílé hoře*, Praha 1911). Hlavní příčinu porážky vidí v mravním úpadku stavů a českého národa. Proti tomuto názoru vystoupil Kamil Krofta v recenzi Teigovy studie (in: ČČH

XII, 1911, 128 ad.). Krofta zmírňuje Teigův příkrý odsudek morálních chyb a nedostatků na straně poražených, poněvadž tyto velké chyby se nedají prokázat na základě věrohodných historických pramenů. Naproti tomu Vlastimil Kybal (*Jindřich IV. a Evropa v l. 1609–1610*, 2 díly, Praha 1909 a 1911, *A. Denis a Bílá hora*, Praha 1912) hledá příčiny porážky v ústavních a kulturních poměrech, v politické neschopnosti, ve spletnosti náboženských poměrů a konec konců v neblahé zahraniční španělsko-německé situaci, při čemž navazuje na Gindelyho a Rezka. Proti názorům Kybalovým se obrátil rovněž Krofta (in: ČČH XIII, 1912, 485 ad.).

Prohloubené studium barokní umělecké kultury, zahájené u nás pronikavými umělecko-historickými studiiemi vídeňského historika umění Maxe Dvořáka (zvl. jeho úvod k soupisu roudnického okresu, díl II. *Zámek Roudnický*, Praha 1907), obrátilo pozornost našich historiků ke studiu barokní umělecké kultury v českých zemích. Odtud jedna z hlavních příčin vítězství katolického živilu na Bílé hoře je hledána ve vědomí stoupající převahy katolické románské kultury nad upadající německo protestantskou kulturou. Šlo tu především o invazi italsko-španělské kultury a o stále intenzivnější vliv papežské stolice a papežských nunciů na české dějiny sklonku 16. a počátku 17. století.

Česká historiografie 20. století, počínajíc Josefem Pekařem (*Knihy o Kosti*, 2 díly, Praha 1910 a 1911, ²1935, *Bílá hora. Její příčiny i následky*, 3 části, Praha 1921), navázala na umělecko-historickou koncepci Dvořákovu. Pekař proto hledá hlavní příčinu Bílé hory především v kulturně-historickém aspektu, ve vítězství románské kultury v Čechách, která byla nesena železnou vůlí, energií a důslednou kázní proti protestantskému humanismu, prostoupenému věroučnými zápasy než odhodlanou vůlí k rozhodnému činu. Odtud provedl Pekař, později též Kamil Krofta, obšírnou kritiku všeho předchozího českého bádání o Bílé hoře.

Revize Kamila Krofta (*K osudům Rudolfova Majestátu a stavovského Porovnání po bitvě bělohorské*, in: ČČH XVII, 1911, 76 ad., *Bílá hora*, Praha 1914) spočívá v tom, že stavům ani tak nešlo o problémy náboženské jako spíše o rozmnožení jejich politické moci. Tím se staví proti koncepci Gindelyho. Rovněž nesouhlasí s míněním Denisovým, že české dějiny 16. století by byly nepetržitým řetězcem úpadku, zaviněným mravní zkárou české šlechty, kdy na jedné straně byli jejími vůdci Budovcové a Žerotínové, na druhé zase Lobkovicové a Slavatové. V ocenění Majestátu vrátil se k dějinnému nazírání Palackého. Tragiku pobělohorských dějin spatřuje v tom, jak bezcitně a nešetřně ke všem tradicím národa byl uskutečněn přechod od stavovského státu k tuhému absolutistickému režimu. Krofta zahazuje řadu českých novodobých historiků, kteří si nekladou otázku, proč byli stavové poraženi, ale proč zvítězila katolická strana.

Zcela subjektivní stanovisko k Bílé hoře zaujal Zdeněk Nejedlý (*Bílá hora. Habsburg a český národ*, Praha 1920), který soudí, že v českém povstání se srazily „kultura a barbarství“. Názory Nejedlého byly podrobeny přísné kritice v posudku Jaroslava Werstadta (in: ČČH XXI, 1920, 289 ad.), který především zamítl Nejedlého nesprávný přístup k látce a tím také jeho nehistorické a nekritické hodnocení Bílé hory.

Jaroslav Werstadt se obrátil také proti Pekařovu výkladu Bílé hory (*Poslední výklad Bílé hory*, in: Čas XXXI, 1921, čís. 156, 157 a 164 z 6., 7. a 15. VII. 1921), zatímco Pekařův žák Zdeněk Kalista (*Český barok*

u Josefa Pekaře, sborník o Jos. Pekařovi. Příspěvky k životopisu a dílu. Red. Rudolf Holinka, Praha 1937, 153 ad.) stopuje proměny Pekařova názoru na Bílou horu.

Podle koncepce Pekařovy zvítězila na Bílé hoře italská kultura individualismu, tvrdý, smělý a bezohledný čin kondotierů, kteří se nerozpakovali použít krutých prostředků k podmanění svého protivníka.

K těmto italským a španělským zdrojům směřují i práce Hanuše Opocenského (*Protireformace v Čechách po bitvě na Bílé hoře*, Praha 1914), Karla Stloukala (*Bílá hora a Staroměstské náměstí*, Praha 1921, *Zrádné proudy v českém vojsku stavovském v době povstání 1618—1619*. Příloha Časopisu Společnosti přátel starožitností čsl. v Praze XXXVIII, 1930, čís. 2—3, 99 ad.) a Jana Bedřicha Nováka (*Rudolf II. a jeho pád*, Praha 1935).

Nejnověji se zabývali bělohorskými problémy tři čeští marxističtí historikové Václav Husa (*Epochy českých dějin*. Sborník pro hospodářské a sociální dějiny I, 1946), Josef Polišenský (*Anglie a Bílá hora*, *Práce z vědeckých ústavů fil. fakulty KU*, sv. 57, Praha 1949, *Současný stav bádání o Bílé hoře*, in: ČMM LXX, 1951, čís. 1—2, 1 ad., *The Thirty Years War*, in: *Past and Present* 6, 1954, 31 ad., a *Třicetiletá válka a český národ*, Praha 1960, in: *Živá minulost*, sv. 43) a František Kavka (*Bílá hora a české dějiny*, Praha 1962). Tito historikové se snaží charakterizovat stavovské povstání jako důsledek hospodářské krize předbělohorského údobí. Tato krize byla způsobena úpadkem českého hornictví a zhroucením hospodářské a politické moci měst. Jednou z příčin konfliktu byl podle nich nerovnoměrný vývoj evropského hospodářství a stále se zostřující ideologické rozpory, jež byly podmíněny rozličnou hospodářsko-společenskou strukturou jihu a severu Evropy. Evropa byla ideologicky rozdělena na tábor katolický, mocensky reprezentovaný Španělskem, a tábor nekatolický, který neměl jednotné vedení. Nekatolický tábor našel na počátku 17. století útočiště ve Francii Jindřicha IV. Český odboj proti Habsburkům měl typickou tvářnost stavovského odboje, ne nepodobného nizozemskému zápasu o nezávislost. Tito čeští marxističtí historikové došli k názoru, že hlavní příčinou porážky stavovských vojsk nebyl snad „řetěz zrad“, ale hmotné nedostatky a sjednocená převaha nepřátelských vojsk.

To je asi zhruba obraz názorů českých historiků o příčinách bělohorské porážky. Tím ovšem není snad ani zdaleka definitivně uzavřena a dořešena bělohorská problematika. Bude jistě ještě dlouho trvat, než se nalezne správná a plně uspokojivá odpověď na všechny další dosud nevyřešené otázky, spojené s tímto velkým problémem novodobých českých dějin. Bělohorský problém proto stále ještě čeká na svého velkého syntetika, který by s definitivní platností na podkladě dalších minuciézních monografických studií podal vyčerpávající a vědecky objektivní výklad o příčinách bělohorské porážky.⁹

Chtěl bych ještě zdůraznit, že jsem snad zvládl všechno mně dostupný pramenný a knižní materiál. Za své studijní cesty, kterou jsem podnikl v srpnu 1967 do severovýchodních Čech, poznal jsem dokonce z autopsie zbytky zámku Pecky, městečko Pecku, Novou Paku a celý překrásný kraj, v němž Kryštof Harant žil a tvořil. Domnívám se proto, že na základě těchto poznatků bude mně možno hlouběji proniknout nejen k osobnosti Harantově, ale i do podstaty spletitých dějů kolem něho, jakož i do komplikovaných otázek, které vyznačují tehdejší evropské a české kulturně politické dění. Pokusil jsem se na vzrušeném pozadí evropských a českých dějin a na poměrně nevelkém pramenném materiálu, jakož

i na základě obsáhlé knižní literatury plasticky a přesvědčivě vykreslit spolehlivě ověřený lidský a umělecký profil Harantův i celkový obraz doby, v níž žil a tvořil tento spolutvůrce nejtragičtějšího úseku českých dějin. Odtud se mně snad podařilo v mnohém nejen doplnit naše znalosti o Harantovi a jeho době, ale i zpřesnit výsledky dosavadního harantovského bádání o nové podrobnosti a tím snad i o nové hodnocení Harantova skladatelského odkazu.

Přitom jsem si plně vědom, že i když jsem, pokud to bylo v mých skromných silách, vyčerpal takřka v úplnosti pramenné archivní dokumenty, knižní a časopiseckou muzikologickou i obecně historickou literaturu, přece není moje práce konečná a definitivní. Přijdou po mně jistě druzí s novými, ještě mnohem pronikavějšími hodnotícími kritérii, které pak leckterý detail mé knihy postaví do nového, pronikavějšího světla. Přitom se domnívám, že se už nelze asi nadít zvláště podstatných pramenných objevů a osvětlení našeho problému, které by ze základu pozměnily obraz života a díla Harantova.

Závěrem bych chtěl ještě poděkovat všem těm, kdož mně jakýmkoliv způsobem pomáhali při vzniku a postupu této práce. Mé díky patří především dru Gebhardu R a t h o v i, generálnímu řediteli Rakouského státního archívu ve Vídni (Österreichisches Staatsarchiv), dru Hieronimu B a c h m a n n o v i, řediteli zemského archívu v Inšpruku (Landesregierungsarchiv) a univ. prof. dru Leopoldu N o w a k o v i, řediteli Rakouské národní knihovny ve Vídni (Österreichische Nationalbibliothek). V knihovně a hudebním archívu Gesellschaft der Musikfreunde ve Vídni mně s velkou laskavostí vyšla vstříc paní dr. Hedwig M i t t r i n g e r o v á a ve vídeňském archívu dvorní komory (Hofkammerarchiv) umožnili moji badatelskou a heuristickou práci s prameny vrchní revident Erik S c h m i d a univ. asistent dr. Walter P a s s, jimž všem vzdávám srdečné díky za obětavou a vydatnou pomoc. Upřímnými díky jsem zavázán dr. Theodoro S t r a k o v é, vedoucí hudebněhistorického oddělení Moravského muzea v Brně, a univ. doc. dru Jaroslavu D ř í m a l o v i, archiváři města Brna, za kolegiální spolupráci při opatrování pramenného a bibliografického materiálu. Dru Vladimíru T e l c o v i, vedoucímu hudebního oddělení universitní knihovny v Brně, děkuji za příkladnou a vzornou výpomoc při opatrování odborné historické a muzikologické literatury. Dru Vladimíru K y a s o v i z Ústavu jazyků a literatury ČSAV v Brně jsem zavázán díky za některé cenné rady a pokyny při sestavě soupisu české kancionálové a hymnologické literatury 16. a 17. století. Mé díky patří také Milanu D r á p e l o v i, asistentu přírodovědecké fakulty university J. E. Purkyně v Brně, za odborné geograficko-kartografické rady, za sestavu i nákres mapy Harantovy cesty do Svaté země a jeho rodokmenu. Univ. prof. dru Jaroslavu C h a r v á t o v i děkuji za laskavé zapůjčení jeho strojopisné disertační práce o Kryštofu Harantovi, univ. prof. dru Jaroslavu L u d v í k o v s k é m u jsem zavázán díky za pečlivé pročtení a korekturu latinských textů mé práce a univ. prof. dru Jaroslavu P o š v á ř o v i za přepočty starých českých platidel na dnešní čs. měnu. Univ. prof. dru Zdeňku B l a ž k o v i a P. Františku P o k o r n é m u vyslovuji díky za odborné připomínky k hudební struktuře a liturgické náplni Harantových duchovních skladeb. Dr. Janu T r o j a n o v i, odbornému asistentu JAMU v Brně, upřímně děkuji za výběr a opisy notových příkladů z české a evropské vokální polyfonie 16. a 17. století. Dru Vladimíru V a š k ů, asistentu katedry historie a archivnictví při filosofické fakultě university J. E. Purkyně v Brně, jsem zavázán díky za pomoc a spolupráci při přepisu a edici harantovských pramenů. V této souvislosti považuji také za svou

milou povinnost se poděkovat dru Otakaru Bauerovi a dru Josefu Nuhličkovi ze Státního ústředního archívu v Praze za cenná upozornění při vyhledávání aktového materiálu k Harantovu životu. Dru Josefu Hejnicovi, vědeckému pracovníku Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská ČSAV v Praze děkuji za biografické a bibliografické údaje o českém humanistickém básnictví 16. století. Děkuji také upřímně dr. Jarmile Vackové a dr. Hugo Rokytovi za vydatnou pomoc při vyhledávání cenného obrazového materiálu k mé harantovské monografii.

Zvláštní díky vyslovuji *Českému hudebnímu fondu v Praze*, který mně s nevšedním pochopením poskytoval hmotnou podporu v době, kdy tato práce postupně vznikala.

Poněvadž má práce o Kryštofu Harantovi z Polžic a jeho době je příliš rozsáhlá a poněvadž tematicky se rozpadá na tři samostatné díly, které přinášejí namnoze přímý a nepřímý materiál vzhledem k hudebnímu dílu Harantovu, rozhodl jsem se vydat celé toto dílo postupně ve třech samostatných svazcích. První svazek pojednává o době, situaci a prostředí, v němž žil Kryštof Harant, druhý zpracovává v úplnosti jeho život s celkovou politicko-společenskou scénérií doby, v níž se odvíjel životní běh našeho hrdiny, a konečně třetí svazek je věnován literárnímu a hudebnímu dílu Harantovu. Čtenáři dostanou proto do rukou postupně za sebou tyto tři svazky mé harantovské monografie. Konec konců i z technicky vydavatelských důvodů nebylo možno všechny tři díly tohoto díla vydat v jediném svazku.

Odevzdávaje tuto práci českým čtenářům přál bych si, aby prožili nad stránkami této knihy tytéž vzrušující pocity, jako jsem je prožíval vždy znovu a znovu, když jsem studoval prameny a literaturu o jedné z nejdramatičtějších a také nejtragičtějších kapitol a epoch českých dějin. Mohu říci, že snad žádná z mých dosavadních prací nezasáhla tak hluboko do mého myšlenkového procesu jako právě tato monografie. Způsobil to nepochybně především její látkový obsah, tak blízký každému upřímně cítícímu a smýšlejícímu Čechu, který intenzívně prožil naši minulost, její dějinně filosofickou myšlenkovou náplň, její smysl a význam pro další osudové utváření našich novodobých národních dějin.

V Brně a v Řícmanicích 1969.

Jan R a c e k